

УДК 371.134.

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-3-38>

Ірина ХАРКАВЦІВ,

orcid.org/0000-0003-4143-3470

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри практики англійської мови

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *harkavciv@gmail.com*

Наталія БОЙЧУК,

orcid.org/0000-0001-7564-4087

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри практики англійської мови

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *boychukn77@gmail.com*

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ПЕДАГОГА

Стаття розкриває проблему творчої самореалізації вчителя в умовах неперервного професійного розвитку. Аргументовано актуальність дослідження, оскільки сучасний учитель, спонукуваний внутрішньою потребою в саморозвитку і бажанням творчої самореалізації, зіштовхується з численними об'єктивними і суб'єктивними труднощами на цьому шляху. Допомогти вчителю знайти можливості подолання таких труднощів, забезпечити його особистісними і професійними ресурсами для повноцінного буття в професійній діяльності, сприяти його самореалізації – одне з актуальних завдань педагогічної науки.

У статті здійснено аналітичний розгляд питань взаємозв'язку творчості і професійної самореалізації вчителя, визначено критерії, необхідні для становлення успішного педагога, схарактеризовано умови, сприятливі для його професійного зростання, та з'ясовано специфіку самореалізації педагога як розвитку його індивідуальних психологічних, інтелектуальних та інших сил і здатностей, зокрема новаторського, інноваційного педагогічного мислення.

Констатовано, що основними показниками самореалізації викладача в професійній діяльності є творчість, активність, професійно-педагогічна культура, педагогічна позиція, авторитет викладача. Акцентовано на необхідності розробки спеціальних освітніх програм, спрямованих на створення умов успішної самореалізації викладача в професійній діяльності.

Доведено, що самореалізація є інтегратором професійних і особистісних здібностей людини і забезпечує можливість виконання нею професійних вимог на високому рівні. Самореалізація вчителя, зокрема, пов'язана з виявленням системоутворювального ставлення до професійної діяльності. Для нього таким ставленням виступає себе як суб'єкта власної діяльності, але й учнів як суб'єктів їхньої власної діяльності.

Ключові слова: творча самореалізація і саморозвиток вчителя, професійне становлення, творча педагогічна діяльність, розвиток професійної компетенції.

Iryna KHARKAVTSIV,

orcid.org/0000-0003-4143-3470

PhD in Pedagogy,

Associate Professor at the Department of English Practice

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *harkavciv@gmail.com*

Nataliia BOYCHUK,

orcid.org/0000-0003-4143-3470

PhD in Pedagogy,

Associate Professor at the Department of English Practice

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *boychukn77@gmail.com*

CREATIVE SELF-REALIZATION AS FACTOR OF TEACHER'S PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The article reveals the problem of the creative self-realization of teachers in the context of their continuous professional development. The relevance of the research is doubtless, since the modern teacher, motivated by an internal need for self-

development and the desire for creative self-realization, faces numerous objective and subjective difficulties on this way. Helping teachers find the ways to overcome such difficulties, providing them with personal and professional resources for successful professional activities, and promoting their self-realization is one of the urgent tasks of pedagogical science.

The article provides an analytical review of the relationship between creativity and professional self-realization, defines the criteria necessary for the formation of a successful teacher as well as characterizes the conditions favourable for professional growth of the teacher, and finds out the specificity of teacher's self-realization as the development of his individual psychological and intellectual abilities, in particular innovative, innovative pedagogical thinking.

It has been stated that the main indicators of teacher's self-realization in the professional activity are creativity, activity, professional and pedagogical culture, pedagogical position, authority of the teacher. The necessity of developing special training programs aimed at creating conditions for successful self-realization of the teacher in professional activities has been emphasized.

It has been proved that self-realization is an integrator of a person's professional and personal abilities and provides an opportunity for them to meet professional requirements at a high level. Teacher's self-realization, in particular, is associated with the identification of the system-forming attitude to professional activity. Such an attitude consists in a value attitude towards the student. The specificity of the teacher's self-realization lies in the fact that the teacher does not only perceive himself as a subject of his own activity, but also considers students to be the subjects of the pedagogical activity.

Key words: *teacher's creative self-realization and self-development, professional development, creative pedagogical activity, professional competence development.*

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні зміни в Україні зумовили необхідність модернізації та вдосконалення системи освіти. Модернізація освіти спрямовується на підготовку кваліфікованого працівника відповідного рівня і профілю, компетентного, який вільно володіє своєю професією і прагне до творчої самореалізації у професійній діяльності. Важливу роль у цьому процесі відіграють диференційований підхід до вчителя, створення сприятливих умов для самореалізації, підвищення його педагогічної майстерності, перетворення його на активного суб'єкта освіти і розвитку самого суспільства.

Заклади освіти в умовах демократизації суспільства покликані виховувати особистість, що здатна творчо мислити та приймати нестандартні рішення. Адже в складних умовах, що постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, здатна до самовдосконалення, до використання нового (нових задумів, ідей, підходів, тощо). Це людина, «яка володіє певним переліком якостей, а саме рішучістю, вмінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, вмінням бачити за межі того, що бачать сучасники і бачили попередники» (Лосева, 2004: 93).

Завдання щодо виховання особистості з високим творчим потенціалом і здатністю до самореалізації є не лише актуальною проблемою сучасної педагогічної науки, але й соціальною необхідністю. Творчий потенціал, талант та інтелект вчителів мають бути потрібними і раціонально використаними суспільством в їхній професійній діяльності.

Аналіз досліджень. Педагогічній творчості в процесі самореалізації вчителя здавна присвячували свої праці педагоги. У наукових доробках В. Загвязинського, В. Кан-Каліка, М. Нікандрова,

В. Сухомлинського, Н. Лосєвої, А. Маркової, Л. Мітіної, А. Мудрика простежується тісний взаємозв'язок між процесами творчої діяльності як дорослих, так і дітей та динамікою їх розвитку через конкретні процеси самореалізації під час творчої діяльності.

У сучасній педагогічній науці самореалізація ототожнюється із самоздійсненням вільної особистості та її можливостями реалізувати себе здебільшого через творчість. Аналіз наукової літератури показує, що прагнення до самореалізації людини в життєдіяльності виявляється як здатність змінювати навколишній світ і себе, вимірювати й оцінювати наслідки своєї діяльності.

Отже, багато питань, пов'язаних із професійним становленням учителя в контексті його творчої самореалізації, залишаються нерозв'язаними, а резерви підвищення ефективності цього процесу використовуються далеко не повною мірою.

Мета статті. Наша розвідка має на меті розкрити проблему творчої самореалізації вчителя в умовах неперервного професійного розвитку.

Для вирішення поставленої мети треба: 1) здійснити аналітичний розгляд питань взаємозв'язку творчості і професійної самореалізації вчителя; 2) визначити критерії та схарактеризувати умови, необхідні для становлення успішного педагога.

Виклад основного матеріалу. Самореалізація особистості як соціальне явище постійно змінюється під впливом нових об'єктивних і суб'єктивних чинників, набуває нових якостей.

Нині особливо актуальними стають завдання розвитку професійного, інтелектуального, духовно-морального потенціалу особистості вчителя, його здатності не тільки вирішувати тимчасові педагогічні завдання, але й здійснювати інноваційні процеси у викладанні, створювати умови творчого розвитку для себе і учнів, володіти психо-

лого-педагогічними технологіями міжособистісного спілкування, комунікації (Лосева, 2003: 7–8).

Традиційний (усе ще поширений інформаційно-знаннєвий) підхід до освіти «відбиває» в багатьох майбутніх вчителів бажання бути викладачами, не дає їм змоги зрозуміти й відчувати потенціал педагогічної професії як можливої сфери самореалізації. Крім того, молоді викладачі на шляху саморозвитку і самореалізації зіштовхуються з численними об'єктивними і суб'єктивними труднощами. Але, не маючи свідомого прагнення, ціннісних установок на самореалізацію в професії, вони легко можуть піти шляхом не самовизначення, а пристосування до професії, формалізації ставлення до майбутніх вчителів.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури, значимих умов і факторів розвитку особистості педагогів показав, що необхідно розширювати і посилювати напрями, насамперед пов'язані з активізацією творчої самореалізації педагогів, саморегуляцією, прогнозуванням результатів діяльності, закономірностями та динамікою формування нових еталонів професійних досягнень, особистісних і професійно важливих якостей.

Параметри особистості, запозичені з концепції А. Мудрика, стали основним і змістовним критерієм добору. Як показники досягнутого в результаті самореалізації особистісного розвитку були виділені: гуманістична спрямованість особистості, самопізнання і самооцінка як вираження ставлення особистості до самої себе; рівень домагань – оцінювання своїх можливостей; налаштованість на засвоєння нового, прагнення до інновацій; творчий підхід до діяльності; впевненість у собі, незалежність, оптимізм, самоконтроль, толерантність – як властивості, що характеризують взаємовідносини індивіда зі світом та іншими людьми; тенденція до самоактуалізації як комплексна оцінка самовідчуття особистості, її устремління (Мудрик, 1986: 79).

На основі проаналізованої літератури та, базуючись на працях Н. Лосевої, ми визначаємо самореалізацію як ставлення людини до себе як до діяча і її прагнення і здатність робити взаємозумовлені зміни в собі, інших людях, світі (Лосева, 2004: 75).

Самореалізація – це прагнення особистості, яке розкриває сутність людського способу самовираження, саморозкриття, самовдосконалення. Базується на самопізнанні власного потенціалу, адекватній самооцінці, критичному аналізі своїх індивідуальних особливостей і потенційних можливостей. Самореалізація є інтегратором професійних і особистісних здібностей людини і забезпечує можливість виконання нею професійних вимог на високому рівні.

Творча самореалізація становить основну якість, невід'ємну характеристику психічно здорової людини. Так, за А. Маслоу, «психічно здорова людина – це щаслива людина, яка живе в гармонії з собою, не відчуває внутрішнього розладу, любить навколишній світ, людей і творчо працює, реалізуючи свої здібності й обдарованість» (Трофімов, 2000: 326).

Професія педагога передбачає підвищену увагу до власних здібностей. Коли мова заходить про розвиток професійних здібностей, то їх обов'язково пов'язують із творчим потенціалом особистості викладача.

В. Г. Риндак творчий потенціал учителя характеризує як систему особистісних здібностей (винахідливість, уява, критичний розум, відкритість до всього нового), що дозволяють оптимально змінювати прийоми дій відповідно до нових умов і знань, умінь, переконань, які зумовлюють наслідки діяльності (новизну, оригінальність, особливість підходів суб'єкта до здійснення діяльності) і, зрештою, спонукають особистість до творчої самореалізації і саморозвитку (Риндак, 1998: 14).

Цілеспрямований розвиток творчих здібностей дає змогу реалізувати особисті здібності педагога. Чим вищий творчий потенціал особистості, тим вищим є її професіоналізм, звичайно, чим вищий рівень розвитку творчого потенціалу вчителя, тим вищим є рівень його професійної компетенції та педагогічної майстерності.

У контексті вищесказаного виправданою є увага до вивчення творчих можливостей вчителя, тобто такої якісної характеристики, яка пов'язана з його резервними потенціями й відображає ступінь творчої самореалізації вчителя в професійній діяльності.

Конструктивною основою для самореалізації особистості вчителя є розвиненість таких особистісних характеристик, як висока свідомість життя, досвід людських стосунків, інтерес до себе, розуміння і визнання цінності особистісного розвитку людини, виражений вольовий потенціал, здатність до співпереживання, чутливість до критики і готовність до інновацій.

На жаль, рівень самореалізації вчителів поки не можна охарактеризувати як високий. Поряд із виразністю окремих компонентів особистості, яка самореалізується, в педагогів відсутня цілісна виразність цієї особистісної властивості. І в мотиваційно-змістовній сфері, і в професійній самосвідомості вчителів виявлені істотні деформації, що перешкоджають самореалізації. Основні обмеження в розвитку особистості вчителя пов'язані зі спотвореним розумінням місії викладача, предметним і фрагментарним уявленням про учня,

недостатнім рівнем емоційного прийняття інших (крім себе) учасників освітнього процесу, низькою інтернальністю педагогічного процесу, дисонансом когнітивних, афективних і поведінкових структур самосвідомості викладача.

У системі підвищення кваліфікації педагогів необхідна наявність спеціальних освітніх програм, спрямованих на розвиток у викладача діяльного ставлення до себе і прагнення до особистісної та професійної самореалізації.

Перспективним напрямом підвищення якості навчального процесу виступає взаємодія психологів і викладачів. Одним зі шляхів особистісного і професійного удосконалювання є особистісне зростання викладача, а тренінги особистісного зростання – формою психологічної фасилітації педагогічної діяльності викладача. Для підвищення готовності вчителів до роботи з психологами необхідна спеціальна підготовка в цьому напрямі як у період здобування професійної освіти, так і під час підвищення її кваліфікації.

Вільне орієнтування в загальнокультурних (інваріантних щодо різних спеціальностей) галузях знання, глибока контекстна спеціалізація в конкретних науках, серйозна психолого-педагогічна підготовка, володіння методологічним апаратом і комунікативною технікою, високий креативний і моральний потенціал, прагнення до самореалізації у власній викладацькій діяльності та надання студентам можливостей самореалізації в навчальній діяльності – ось той мінімум якісних критеріїв, що є достатнім для добору і підготовки вчителів.

Розглянемо вплив соціального визнання й оцінки професійних досягнень педагога соціумом на формування його самосвідомості, самооцінки і як однієї з умов самореалізації. Самосвідомість і самооцінка сприяють появі у викладача почуття впевненості, оптимізму, що своєю чергою сприяє успішній побудові професійно-педагогічної кар'єри і самореалізації викладача.

Визнання та оцінка результатів діяльності, особливо педагогічної, відіграють важливу роль у процесі самореалізації особистості (Рындак, 1998: 21).

Як зазначають дослідники, в нестабільному суспільстві, в якому інтереси різних соціальних, професійних і навіть вікових груп суперечать один одному, проблема соціального визнання професійних досягнень викладача ще більше актуалізується. Вона (проблема) детермінована, на наш погляд, кількома обставинами: типом особистості викладача, його соціально-психологічними особливостями, ціннісними орієнтаціями і цільовими настановами.

Вирішення викладачем соціальних завдань, прийняття на себе соціальної відповідальності визначають соціальне визнання результатів його діяльності та є показниками його самореалізації.

Самореалізація і самоствердження припускають перетворення людини на особистість, тобто на суб'єкта історії, суб'єкта громадського життя, діяча, що відбувається під час персоналізації. Сутність персоналізації полягає в різноманітних формах самодіяльності як внутрішньомотивованої та творчої діяльності (Капська, 2002: 91–96).

Спираючись на дослідження психологів (Булах, Долинська, 2000: 144–148), визначимо соціально-психологічні якості, які необхідні для самореалізації успішної особистості:

1) **лідерство** – комплексне поняття, що містить у собі кілька складників: асоціація з людськими якостями, процесом, в якому «ведуть ведених», результатом діяльності людини;

2) **ініціативність** – здатність узяти на себе відповідальність за початок тієї чи іншої справи, що здійснюється в інтересах колективу;

3) **самостійність**. Особистість, яка очолює автономний підрозділ, має покладатися насамперед на себе у своїх рішеннях, що вимагає від неї концентрації волі;

4) **гнуцькість** мислення і стилю керівництва;

5) **комунікабельність** – уміння налагодити міцні контакти з членами колективу;

6) **врівноваженість**;

7) **оптимізм**, який включає як цільовий, так і емоційний аспекти;

8) **вимогливість**;

9) **почуття субординації**. Воно полягає як в умінні підкорятися, так і в умінні підкоряти.

Використання психологічної інформації для розв'язання професійно-педагогічних завдань може приводити до переоцінки професійних цінностей, дозволяючи викладачу піднятися на якісно новий рівень професійного мислення. Персоніфіковані нові цінності виступають мотивостворювальним фактором нададаптивної, наднормативної діяльності викладача, змінюють ставлення до власного розвитку, визначаючи нові перспективи особистісної перебудови.

Отже, проблема самореалізації особистості споконвічна, їй належить чинне місце серед проблем людського буття, оскільки саме включення людини до суспільних відносин відбувається завдяки процесу індивідуальної самореалізації.

Висновки. Нині проблема самореалізації особливо гостро постає перед вчителем. Спонукуваний внутрішньою потребою в саморозвитку і

бажанням творчої самореалізації, сучасний вчитель зіштовхується з численними об'єктивними і суб'єктивними труднощами на цьому шляху. Допомогти вчителю знайти можливості подолання таких труднощів, забезпечити його особистісними і професійними ресурсами для повноцінного буття в професійній діяльності, сприяти його творчій самореалізації – одне з актуальних завдань педагогічної науки.

На жаль, у практиці вчителя вирішення проблем освіти ще не розглядається в контексті індивідуальності викладача; інновації, що вводяться, слабо пов'язані з реальною програмою саморозвитку педагога й самовдосконаленням стилю його педагогічної діяльності.

Саме тому індивідуальна сутність педагога, його особистісна педагогічна концепція, створення освітнього середовища, яке здатне до безперервного навчання з метою самореалізації, стають одним із провідних завдань сучасної освіти.

Актуальність дослідження самореалізації особистості викладача визначається як його потре-

бами в адаптації до змін суспільного життя, так і потребами суспільства в якомумога повнішій реалізації сутнісних сил кожної особистості.

Теоретичний інтерес до проблеми самореалізації викладача зумовлений також внутрішніми потребами розвитку педагогічної науки, зокрема вищої школи, яка має виховувати творчого висококваліфікованого фахівця, громадянина-гуманіста, який прагне до самореалізації.

Отже, цінність викладача полягає в умінні постійно працювати над собою і самовдосконалюватися, адаптуватися до змін суспільного життя і потреб суспільства, максимально вивчати свої можливості та використовувати їх у своїй діяльності з метою творчої самореалізації і професійного зростання.

Орієнтація педагогів на творчу педагогічну самореалізацію сприятиме залученню в систему освіти мотивованих та зацікавлених у своїй справі професіоналів, які поділяють гуманістичні цінності, а також полегшить адаптацію вчителя у сфері педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / Заг. ред. А. Й. Капської. Київ, 2002. С. 91–96.
2. Булах І., Долинська Л. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів. Навчально-методичний посібник. Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. 114 с.
3. Клименко В. Умови творчого розвитку особистості. *Завуч*. 2003. № 33. С. 11–14.
4. Лосева Н. М. Професійне самовдосконалення та особистісний розвиток педагога. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: Збірник наукових праць. 2003. Вип. 28. С. 86–92.
5. Лосева Н. М. Самовдосконалення викладача : Навчально-методичний посібник. Вид. 2-е, перероблене. Донецьк : ДонНУ, 2004. 300 с.
6. Лосева Н. М. Способи та засоби самореалізації особистості: філософсько-педагогічний аспект проблеми. *Імідж сучасного педагога*. Науково-практ. часопис. 2004. № 2-3(41-42). С. 65–69.
7. Мудрик А. В. Учитель: мастерство и вдохновение. Москва : Просвещение, 1986. 160 с.
8. Психологія : Підручник / За ред. Ю. Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2000. С. 315–337.
9. Рындак В. Г., Мещерякова Л. В. Теоретические основы развития творческого потенциала учителя. Москва : Педагогический вестник, 1998. 116 с.

REFERENCES

1. Aktualni problemy sotsialno-pedahohichnoi roboty (modulnyi kurs dystantsiinoho navchannia). [Topical Problems of Social and Pedagogical Work (Modular Distant learning course)] Za red. A. Y. Kapskoi. K., 2002. S. 91–96. [in Ukrainian]
2. Bulakh I., Dolynska L. Psykholohichni aspekty mizhosobystisnoi vzaiemodii vykladachiv i studentiv. [Psychological Aspects of Interpersonal Interaction Between Teachers and Students] Navchalno-metodychnyi posibnyk. K., 2000, NPU M. P. Drahomanova. 114 s. [in Ukrainian]
3. Klymenko V. Umovy tvorchoho rozvytku osobystosti. [Conditions for Creative Personal Development] Zavuch, 2003r., № 33. S. 11-14. [in Ukrainian]
4. Loseva N. M. Profesiine samovdoskonalenie ta osobystisnyi rozvytok pedahoha. [Teacher's Professional Self-improvement and Personal Development] Pedahohika i psykholohiia formuvannia tvorchoi osobystosti: problemy i poshuky: Zbirnyk naukovykh prats'. Kyiv- Zaporizhzhia, 2003. Vyp. 28. S. 86–92. [in Ukrainian]
5. Loseva N. M. Samovdoskonalenie vykladacha: [Teacher's Self-improvement: Educational and Methodical Manual] Navchalno-metodychnyi posibnyk. Vyd. 2-e, pereroblene. Donetsk: DonNU, 2004. 300 s. [in Ukrainian]
6. Loseva N. M. Sposoby ta zasoby samorealizatsii osobystosti: filosofsko-pedahohichni aspekti problemy. Imidzh suchasnoho pedahoha. [Methods and Means of Self-realization of Individual: Philosophical and Pedagogical Aspect of Problem. Image of Modern Teacher.] Naukovo-prakt. chasopys. 2004. № 2-3(41-42). S. 65–69. [in Ukrainian]
7. Mudryk A. V. Uchytel: masterstvo y vdokhnovenye. [Teacher: Skill and Inspiration] M.: Prosveshchenye, 1986. 160 s. [in Russian]
8. Psykholohiia: Pidruchnyk [Psychology: Textbook] Za red. Y. L. Trofimova. K.: Lybid', 2000. S. 315–337. [in Ukrainian]
9. Ryndak V. H., Meshcheriakova L. V. Teoretycheskiye osnovy razvytiya tvorcheskoho potentsyala uchytelia. [Theoretical Foundations of Teacher's Creative Potential Development] M.: Pedahohycheskyi vestnyk, 1998. 116 s. [in Russian]